

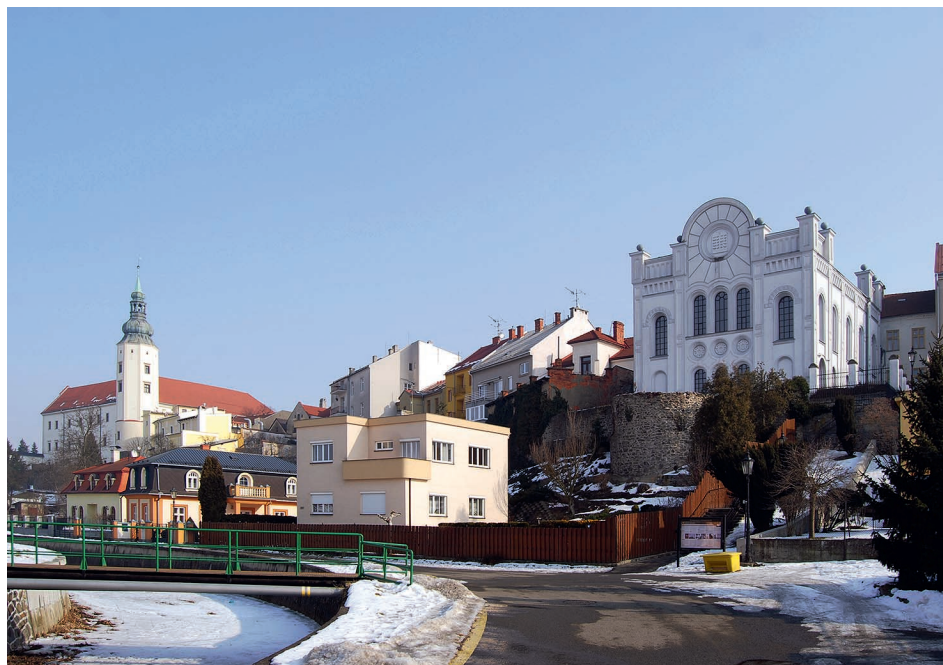
Osudy synagogy v Hranicích: k historii stavby a koncepci její virtuální rekonstrukce

Klára JENIŠTOVÁ

ANOTACE: Studie se zaměřuje na synagogu v Hranicích jako možný případ pro virtuální rekonstrukci jejího interiéru za účelem připomenutí původního stavu. Vznik stavby je zasazen do historického kontextu, který umožňuje blíže nahlédnout vývoj a uspořádání místní židovské obce. Neopomíjí ani válečné a poválečné období, kdy synagoga ztratila svůj původní účel, nikoliv však svůj charakter.

Záchrana židovských památek patřila po roce 1989 k charakteristickým aktivitám v oblasti péče o historické a kulturní dědictví, přičemž často lineárně navázala na jednu z mála možných strategií záchrany těchto staveb po 2. světové válce, již představovalo využívání původních církevních staveb pro muzejní účely.¹ Během 2. světové války, která židovské obce na území Čech a Moravy v mnoha případech zcela vymýtila, bylo zničeno na 70 synagog. V průběhu následujícího komunistického období jich zmizela, často zbytečně, další stovka. I přes tato těžká období se 145 synagog do dnešní doby dochovalo. 20. století přestál také židovský svatostánek v Hranicích. V tomto procesu sehrála svou roli právě jeho poloha i jeho transformace na muzejní prostory.

Ačkoliv se první Židé na Moravě usazovali již kolem poloviny 12. století (Olomouc), do Hranic (německy *Mährisch Weisskirchen*) se dostali až v dalších vlnách. Do 18. století se na Moravě postupně ustavilo 52 židovských obcí, z nichž většina vznikla v poddanských městech v průběhu 15. a 16. století. První usedlíci přišli do Hranic ze sousední významné židovské obce v Lipníku nad Bečvou, založené na konci 15. století Vilémem z Pernštejna. Jako ve většině moravských měst žili Židé v Hranicích odděleně od křesťanského obyvatelstva.² Tuto reguli, převzatou většinou zemí střední a západní Evropy, u nás stvrdily také dekrety Karla VI. z let 1726–1727: translokační reskript a familiantský zákon. Centrem hranického židovského ghetta se stala ulice zformovaná v první polovině 17. století při hradební zdi, která dodnes ohraničuje městské jádro. Kníže Maxmilián z Dietrichsteinu, majitel panství, sice roku 1637 potvrdil nově ustavenou židovskou obec, včetně obecního domu, hřbitova na předměstí a rituální lázně, zároveň však Židé ve městě nesměli kupovat další křesťanské domy ani je najímat, či dokonce v nich jen bydlet.³ Bytová nouze kulminovala koncem 17. století, kdy do města navíc přišli vyhnanci z Rakous (zejména Vídně)

1

a další počátkem 18. století z Polska. Městské poměry se změnily až na počátku 19. století, kdy hranická vrchnost prodala židovské obci dva nevýnosné objekty na předměstí a události roku 1848 umožnily Židům začít kupovat křesťanské domy kdekoli ve městě.

Zmínky o první hranické synagoze pocházejí z 30. let 17. století, kdy byla úředně potvrzena autonomie židovské komunity v Hranicích. Synagoga stála ve dvoře domu plnícího funkci židovské radnice a školy. V sousedství se nacházelo dalších šestnáct městských domů⁴ tvořících někdejší Židovskou ulici (dnes Janáčkovu) – důležitou spojnici mezi zámek a náměstím. Původní, převážně dřevěná synagogální stavba, provizorně opravená po třicetileté válce, přestala brzy dostatečně narůstajícímu počtu židovského obyvatelstva, a proto roku 1720 židovská obec požádala vrchnost o možnost její přestavby či rozšíření.⁵ Přísná dobová omezení však umožnila na stávajícím půdory-

Obr. 1. Hranice, současné panorama městských bradeb se zámekem a bývalou synagogou, pohled od jihozápadu. Foto: Klára Jenišťová, 2017.

■ Poznámky

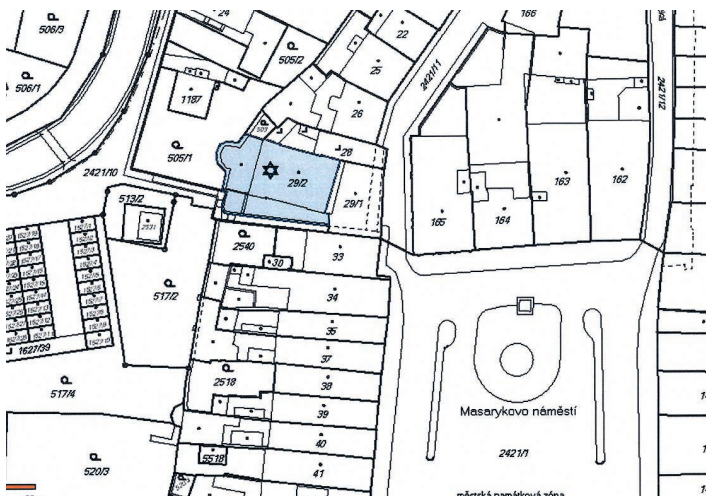
1 Porevoluční možnost obnovy skýtaly i židovské stavby, které sloužily jako modlitebny jiných církví, nebo byly využívány méně důstojným způsobem – například ke skladování, jako požární stanice, prostory obecních úřadů atp.

2 Residuum legislativních opatření římských císařů Theodosia II. a Justiniana II., upevněné na IV. lateránském koncilu roku 1215.

3 Nařízení vydal již jeho předchůdce kardinál František z Dietrichsteinu roku 1679. Více např. Bohumír Indra, *Historie hranických domů. Kapitoly z topografie města Hranic*, Hranice 2005, s. 276.

4 Označovaly se římskými číslicemi, radnice nesla číslo I.

5 Zemský archiv Opava – pob. Olomouc, fond Velkostatek Hranice, inv. č. 559, sign. 158, kart. 170 (Synagoga Hranice, 1720–1722).

2

3

se postavit pouze stejně vysokou stavbu zděnou. O století později, roku 1817, vznikly v hradebním systému u templu tzv. Židovské schody – i když zmínky o průchodu mezi domy jsou ještě o století starší.

Další žádost o rozšíření a přestavbu synagogy zaslala vrchnosti židovská obec v roce 1836. Olomoucká konzistoř ji sice zamítla, avšak vrchnostenský stavitel Wenzel Knor⁶ synagogu vyměřil a nakreslil nový plán, který měl pojmut všech 717 obyvatel hranické židovské obce. Krajský úřad v Hranicích přeci jen Židům umožnil zřídit o výročních židovských svátcích výpomocnou synagogu na předměstí, v bývalém vrchnostenském dvoře Světlíkovském,⁷ který koupili židovští familianti. Sem si také mohli přenést Tóru. I přes neustálé obnovování tohoto povolení úsilí vystavět novou synagogu v jádru města neustávalo.⁸

S revolučními událostmi roku 1848 Židé obdrželi v monarchii plná občanská práva.⁹ Velmi brzy začalo jejich velké stěhování a záhy, již v roce 1857, dosáhla hranická židovská komunita svého početního maxima (802 lidí); tvořila tehdy 13 % všech obyvatel města. Hraničtí Židé se v této době snažili získat pro přestavbu svého svatostánku bývalou vrchnostenskou sýpku v Zámecké ulici. Na nabídku koupě však její majitelka nepřistoupila. Vzhledem k nemožnosti dosáhnout na nové stavební místo se židovská obec rozhodla starou synagogu zbořit a na jejím místě vystavět novou, přiléhající k radnici s čp. 728. Za zdarem celé akce stálo především velké úsilí někdejšího starosty hranické židovské politické obce Sigmunda Wolfa, majitele prosperující likérky.¹⁰

Stará budova byla zbořena roku 1863 a ihned se začalo se stavbou nové. Architekt Franz Macher pro novostavbu zvolil tehdy populární novorománský styl, jenž byl v té době oblíbený také v sousedních zemích, zejména pak ně-

mecky mluvících. Synagoga je i přes nedostatky místa přibližně orientovaná směrem k Jeruzalému (jihovýchodu), jak bývá zvykem. Vnitřní uspořádání připomínající křesťanské chrámy odpovídá reformnímu pojetí, šířícímu se z Vídně a ovládajícímu synagogální architekturu druhé poloviny 19. století. Jako hlavní inspirační zdroj pro hranickou synagogu (podobně jako v Břeclavi) sloužila jen o několik let dříve dokončená Velká synagoga v Brně na rohu ulic Spálené a Přízovy, postavená podle plánů Augusta Schwendenweina von Lonauberg a Johanna Romano von Ringe v letech 1853–1855. Oba architekti prošli školením ve Vídni, Schwendenwein také v Mnichově, odkud především čerpal jejich hlavní inspirace. Dobová diskuse nad stylovou podobou různých typů staveb pro architekturu synagog ve výsledku přinesla užívání rozmanité škály stylů, zejména však novorománského, novogotického a maursko-byzantského nebo jejich kombinace. Typ synagogální stavby v novorománském či obloučkovém stylu v českých zemích 50. a 60. let 19. století naprosto převážil a vyskytoval se až do konce 19. století (např. v tvorbě Jakoba Gartnera). Jen na Moravě jich v 60. letech vzniklo jedenáct, a to převážně uprostřed starých židovských sídlišť.¹¹ V souvislosti se stavbou hranické synagogy stojí za povšimnutí také informace, že od roku 1861 zastával post rabína v novém brněnském templu rodák z Hranic na Moravě Baruch Jakob Placzek.¹²

■ Poznámky

6 Zemský archiv Opava, fond Bohumír Indra, PhDr., inv. č. 419, kart. 24 (synagoga Hranice) – v přepisu B. Indry uvedeno „Knor“, literatura uvádí „Kurr“.

7 Kníže Karel Jan z Dietrichsteinu v reakci na tíživou bytovou situaci Židům prodal roku 1803 olejárnu na říčce Ludině při Černotínské bráně, jeho nástupce František Josef roku 1836 zase dvůr s bývalou fajánsovou fabrikou (dříve

Obr. 2. Katastrální mapa Hranic, situace se zaměřením synagogy, 2017. Zdroj: Katastr nemovitostí (<http://nahlize-nidoken.cuzk.cz/>).

Obr. 3. Hranice, současný pohled na bývalou židovskou radnici v Janáčkově ulici z Masarykova náměstí. Foto: Klára Jenišťová, 2017.

Světlíkův dvůr). Počet domů v obci se tímto navýšil na 34. – Indra (pozn. 3), s. 269.

8 Nejvíce se bádání o židovské obci věnoval Bohumír Indra, jehož poznámky jsou dnes uloženy v Zemském archivu Opava, fondu Bohumír Indra, PhDr. K tématu synagogy jsou relevantní následující inventární záznamy: inv. č. 413, kart. 24 (historie židovské komunity od r. 1554) a inv. č. 419, kart. 24 (synagoga Hranice). Rukopisy obsahují také soupis dalších pramenů.

9 Tomu předcházely reformy Josefa II., zaměřené na vytvoření silného centralizovaného státu, v němž měly být všechny vrstvy společnosti začleněny do politického i ekonomického systému. S tímto záměrem souviselo vydání několika dekretů a stanov, jež upravovaly práva a povinnosti Židů – nemuseli nosit zvláštní označení, obdrželi právo navštěvovat všechny školy a univerzity (s výjimkou teologických fakult), získat doposud zapovězené zaměstnání a také usazovat se mimo ghetta. Zachována zůstala speciální židovská daň a familiantský zákon, který reguloval počet židovských rodin v obci. Postupný proces emancipace završily Židy podporované revoluční události roku 1848 a v ústavě z roku 1867 zakotvená rovnoprávnost. – Vlastimila Hamáčková – Jiřina Šedinová (edd.), *History of the Jews in Bohemia and Moravia. From Emancipation to the Present* (kat. výst.), Prague 1999, s. 6–10.

10 Sigmund Wolf byl zároveň prvním starostou (purkmistrem) židovské obce Hranice s vlastní správou. Zvolení starostové židovské politické obce byli současně předsedy náboženské židovské obce až do roku 1885, kdy nastalo jejich oddělení.

11 Arno Pařík (ed.), *Symboly emancipace. Synagogy 19. století v českých zemích*, Praha 2013, s. 6.

12 Baruch Jakob Placzek (1. 10. 1834 v Hranicích na Moravě – 17. 9. 1922 v Brně) – absolvent univerzity ve Vídni

4

6a

5

6b

Obr. 4. Brno, Velká synagoga, pohled na západní a jižní průčelí, kolem 1900. Zdroj: dobová pohlednice ze soukromého archivu.

Obr. 5. Hranice, synagoga, pohled do interiéru z ženské galerie, kolem 1930. Zdroj: Pařík (pozn. 11), s. 40.

Obr. 6a, b. Hranice, synagoga, pohled do interiéru adaptovaného pro potřeby muzea, 1943 (1944). Fotoatelier Karl Zaoral, Mährische Weisskirchen, Archiv Muzea a galerie Hranice.

Hranická synagoga, postavená na půdorysu obdélníku o stranách $19,9 \times 14,6$ m a výšce 16 m,¹³ byla stejně jako brněnská bohatě plasticky rozčleněna. Celkově pětiosé západní ($1 + 3 + 1$) i boční průčelí nalezlo svůj symbolický základ v pěti knihách Mojžíšových jako kořenu židovského učení. Střední partii západního průčelí završil půlkruhový štít s kruhovým segmentem, v němž byly umístěny bronzové desky Desatera, nároží zdůraznily věžové rizality s cimbuřím (protější východní segmentový štít nese symbol Davidovy hvězdy). Společným prvkem obou staveb bylo rovněž střídající se užití jednoduchých i sdružených půlkruhově zaklenutých oken a reliéfních rozet,¹⁴ profilovaných a zdobených okenních

šambrán a průběžných pilastrů. Poloha hranického chrámu neumožnila vytvoření centrálně orientovaného vstupu, proto jej architekt situoval na jižní stranu, kudy vedla letitá cestička propojující centrum obce s podzámčím. Skrze navazující předsíň se vstupovalo do mužské části. Na rozdíl od exteriéru získal interiér stavby svěbytnou podobu. Halový prostor překlenula nepravá valená klenba, litinové sloupy s dekorativními listovými hlavicemi podepřely po třech stranách obíhající dřevěnou ženskou galerii, přístupnou buď po dvou-ramenném schodišti z předsíňe, nebo dvěma vstupy z přílehlajícího obecního domu. Místo před svatostánkem bylo po celé délce vyvýšeno a ohraničeno kovovým zábradlím, schránka na Tóru zasazena do výklenku rámovaného jak dvojicí korintských sloupů završených půlkruhovým zdobeným segmentem s deskami Desatera, tak iluzivně ztvárněnou rozhrnutou oponou (parochet). Bohatá stylová výmalba interiéru zůstala z části dochována pod pozdějšími přemalbami.

Za stavbou hranické synagogy stojí architekt Franz Macher. Pátrání po údajích o jeho životě a díle ztěžoval fakt, že hranická synagoga byla doposud jeho jedinou známou stavbou.

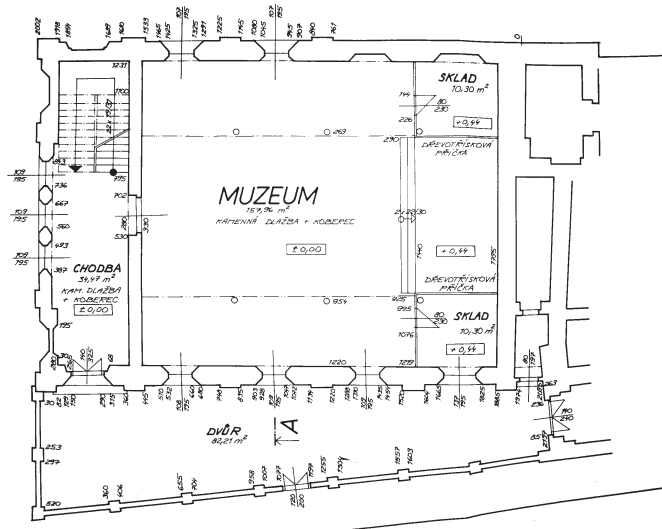
S výjimkami Maxe Fleischera (1841–1905), Wilhelma Stiassnyho (1842–1910) či Jakoba Gartnera (1861–1921) nebylo obvyklé, že by se jeden architekt výrazněji zaměřoval na synagogální stavby, což hledání neusnadnilo. V historických pramenech se uvádí, že Macher

■ Poznámky

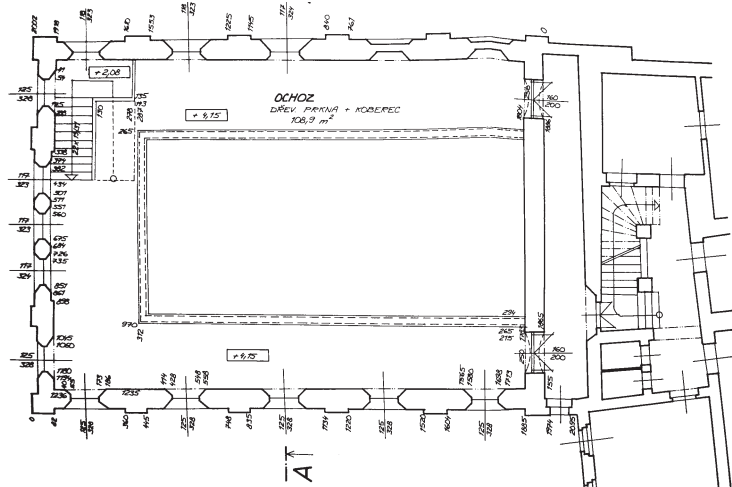
a Lipsku (doktor filozofie), vyučující na židovských školách ve Frankfurtu n. Mohanem a v Hamburku. V letech 1861–1905 vrchním rabínem v Brně, v letech 1884–1922 posledním moravským zemským rabínem. Aktivní účastník židovského kulturního života v Brně, spoluzakladatel Semináře izraelských studií ve Vídni. Rovněž významný přírodovědec, který udržoval písemné styky s Charlesem Darwinem a přátelil se s Johannem Georgem Mendelem. Pohřben na židovském hřbitově v Brně. Viz Hugo Gold, *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brno 1929, s. 52.

¹³ Údaje z projektu *Zaměření současného stavu*, provedeného v roce 1994 architektem Pavlem Röderem z Hranic. Projekt je součástí spisu vedeného na NPÚ, ÚOP v Olomouci pod rejstříkovým číslem 35760/8–426. Výška uvedena včetně štítu.

¹⁴ V případě brněnské synagogy se jedná o rozetová okna.

7a

7b

Obr. 7a, b. Hranice, synagoga, půdorys přízemí (a) a prvního patra (b) – zaměření stavu před rekonstrukcí, 1994. Archiv stavebního úřadu Hranice, spis č. 728 (součást stavební dokumentace stavitele Pavla Rödery, s. r. o.).

přišel z Vídně,¹⁵ čemuž napovídala i další fakta. Někdejší hranický rabín Markus Pollak, rodák z Kolína nad Labem (1830), byl členem kolegia rabínů ve Vídni,¹⁶ kam pravděpodobně čas od času zavítal a kde mu mohl být Macher doporučen. Při důkladnějším archívním bádání se podařilo odhalit několik skutečností. Ve Vídni 19. století působili dva stavitelé stejného jména, někdy také rozlišovaní jako Franz Macher senior a Franz Macher junior. Oba užívali titulu „Baumeister“, někdy rovněž „Stadtbaumeister“. Franz Macher junior se narodil roku 1852 ve Vídni a byl absolventem stavební školy ve Vídni (Baugewerkschule), v zimním semestru roku 1876–1877 studoval architektonickou speciálku na Akademii výtvarných umění u Theofila Hansena. Ze zjištěných údajů vyplývá, že jej můžeme považovat za syna námi hledaného architekta hranické synagogy, Franze Machera seniora. Jeho otec byl dle zjištěných údajů rovněž římskokatolického vyznání, což však u architektů synagog 19. století není neobvyklé. V adresáři z roku 1880 je Franz Macher sen., stavitel, uveden jako obyvatel II. vídeňského obvodu, Wintergasse 15 (o rok později již domu č. 1, který sám postavil).¹⁷ Je známý jako autor četných domů v historizujícím slohu.¹⁸ Nejvíce o jeho práci a také o práci jeho syna referuje časopis Der Bautechniker. V roce 1898 byla v novinách Allgemeine Österreichische Gerichtszeitung uveřejněna zpráva o insolvenční firmě stavitele.¹⁹ Doposud se však nepodařilo odhalit datum jeho narození a další podrobnosti o jeho životě.

V prosinci roku 1939 byla Židovská ulice přejmenována na Janáčkovu a z průčelí synagogy zmizely bronzové desky Desatera. Bohoslužby byly v synagoze zakázány na podzim roku 1940. Po deportaci židovského obyvatelstva roku 1942²⁰ ji i židovskou radnici převzala německá správa města zastoupená vládním komisařem Karlem Kettnerem.²¹ Ten zřídil v předním domě kanceláře pro přiděl potravinových lístků a rozhodl o využití synagogy pro potřeby městského muzea, tísničího se v jednom křídle budovy obecné školy u fary (dnes ZUŠ na Školním náměstí).

Finanční prostředky na úpravu chrámu získal Kettner například od hranických obchodníků a továrníků, vybudováním samotného muzea pak pověřil Josefa Šoupala,²² plukovníka československé armády ve výslužbě. Během roku 1943 probíhaly stavební úpravy synagogy – především její odvlhčení,²³ nové vnitřní omítky, výmalba a dláždění lodi chrámu. Na

■ Poznámky

15 Zemský archiv Opava, fond Bohumír Indra, PhDr., inv. č. 419, kart. 24 (synagoga Hranice).

16 Zemský archiv Opava, fond Bohumír Indra, PhDr., inv. č. 413, kart. 24 (historie židovské komunity od r. 1554).

17 Adolph Lehmann's allgemeiner Wohnungs-Anzeiger, Wien 1877, s. 539. Dostupné online: <http://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/periodical/pageview/35609>, vyhledáno 11. 6. 2019. Stavitel (či městský stavitel) Franz Macher (později též uváděný jako F. M. senior) se v adresáři objevuje od roku 1877.

18 Např. vídeňské domy v někdejších ulicích Wintergasse 1 (1881), Maxergasse, parc. 30, Löwengasse, parc. 158/2, Wallensteinstrasse, parc. V (1882), Valeriestrasse, parc. VII (1883), Puchsbaumgasse, parc. 118 (1884), Simon-Denk-Gasse 10, Weihburggasse 18 a 20, nároží Humboldt-platz a Göthegasse (1885), Sonnwendgasse, parc. 65, Gö-

thegasse 10 (1887), Quellengasse, parc. 299 (1888), Reiprechtsdorferstrasse, Schröttergasse (1890) atd. U některých domů není rozlišeno, zda byl stavitelem Franz Macher senior, či junior. Uvedený je také jako autor řady adaptací městských domů. – Více viz *Der Bautechniker. Zentralorgan für das Österreichische Bauwesen*, Wien 1880–1921.

19 Allgemeine Österreichische Gerichtszeitung, 28. května 1898, s. 10.

20 Deportace židovského obyvatelstva z Hranic do vyhlazovacích táborů probíhala od roku 1942 a smrt zde našlo 216 z nich (197 se hlásilo k židovskému vyznání), přežilo 9 osob, 17 jich bylo deportace ušetřeno (povětšinou osoby ze smíšených manželství).

21 Karl Kettner – protektorátní vládní komisař v Hranicích v letech 1941–1945. Hranice byly obsazeny okupačními vojsky dne 15. března 1939 a osvobozeny 9. května 1945. Kettner spolu s okresním hejtmánem Franzem Jeschkem, dalšími představiteli města a prominentními Němci město opustili 6. května 1945. Viz Václav Vlasák, Vzpomínky na dobu okupace, ilegální práci a vítězství před 25 lety, in: *Zpravodaj města Hranic a lázní Teplíc n. Bečvou*, květen 1970, s. 2–5. O poválečném procesu s Karlem Kettnerem pojednává Jiří J. K. Nebeský, *Příběh lágru. Internační tábor a perzekuce Němců v Hranicích (1945–1946)*, Hranice 2003, s. 24, 32–33.

22 Josef Šoupal (1879 Brno – 1947 Hranice) – plukovník čsl. armády ve výslužbě, bývalý hospodářský velitel vojenské akademie v Hranicích v době Československé republiky. Za protektorátu bydlel se ženou německého původu v Hranicích. Po přijetí Kettnerovy nabídky se stal prvním správcem obnoveného městského muzea. Viz Bohumír Indra, Biografický slovník k dějinám města Hranic, in: *Sborník. Státní okresní archiv Píseň, Píseň 1998*, s. 42–46.

23 Odvlhčení bylo provedeno tehdy používanou, ale necitlivou formou – osekáním, nanesením asfaltového potěru, lepenky a opětovným nahozením omítky. S vlhkostí se synagoga potýkala od dob svého vzniku – z části také proto, že prostor nebyl vytápěn.

8

9

čelní stěně nově vymalovaného interiéru lodi provedl akademický malíř Oehler technikou fresky vedutu města Hranice podle Josefa Heřmana Agapita Gallaše z roku 1811. Zachycovala pohled na město v hradbách v polovině 18. století. Oehler byl akademický malíř, sloužící v německé posádce v Hranicích, kterého k provedení fresky vyzval Kettner. Kromě veduty zde vymaloval také znak města. Muzeum se veřejnosti otevřelo na sklonku roku 1944 a při té příležitosti nechalo vydat fotografické album *Kunstschätze des Mährisch Weisskirchner Schlosses*.²⁴ Nový správce muzea Šoupal

si zřídil kancelář v bývalé šatně židovských žen v prvním poschodí druhého traktu radnice, z něhož je dodnes přístup na ženskou galerii. Jako sklady sloužily muzeu přízemní prostory bývalé židovské radnice. Prostory templu byly vybaveny stolovými vitrínami a zasklenými skříněmi tak, aby zde mohly být umístěny exponáty. Za pomoci středoškolských učitelů byly sbírky inventarizovány a instalovány v přízemí i na ochozu synagogy. Vznikla zde expozice, která s drobnými změnami vydržela až do 70. let 20. století.

Obr. 8. Hranice, synagoga, stav před rekonstrukcí, pohled od jihovýchodu, 1993. Archiv stavebního úřadu Hranice, spis č. 728 (součást stavební dokumentace stavitele Pavla Rödera, s. r. o.).

Obr. 9. Hranice, synagoga, stav před rekonstrukcí, pohled do interiéru, 1994. Archiv stavebního úřadu Hranice, spis č. 728 (součást stavební dokumentace stavitele Pavla Rödera, s. r. o.).

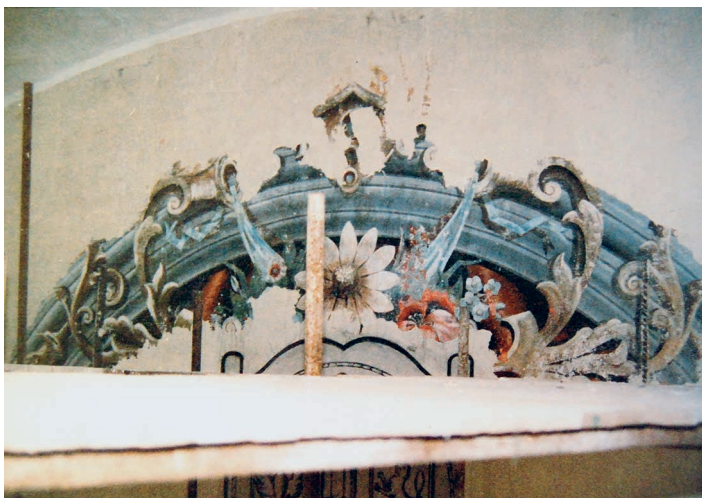
Po 2. světové válce v Hranicích zůstalo nebo se do nich navrátilo 26 obyvatel židovského původu. Skrytý antisemitismus však páchal své škody také po válce, zejména při restitucích. Židovská náboženská obec byla i přes nízký počet členů obnovena, ale záhy transformována jen na synagogální sbor. Ten se scházel na různých místech – poslední modlitebna se v letech 1955–1969 nacházela v domě č. 8 na dnešním Masarykově náměstí. Počet věřících následkem úmrtí, odchodu do Palestiny (Izraele) či asimilací nadále klesal, až sbor nakonec zanikl. Do svého původního sídla se již nikdy nevrátil.

V říjnu roku 1949 synagogu s přiléhající židovskou radnicí v Janáčkově ulici č. 728 odkoupila Církev československá husitská v Drahotušicích od Židovské náboženské obce v Olomouci, která ji získala zpět v restitucích. V období na přelomu 40. a 50. let byla Církev československá na pomyslném vrcholu co do počtu svých věřících, který se přibližoval jednomu milionu. V okrese Přerov tak pro církevní účely zakoupila hned několik objektů bývalých synagog – v Lipníku a Kojetíně. V hranické synagoze chtěla zřídit modlitebnu, avšak nejdříve muselo muzeum vyklidit její prostory. Na tuto situaci husitská církev několikrát poukazovala.²⁵ V tuhoucích společenských podmínkách však žádost nenašla odezvu. Naopak, roku 1953 se rada Městského národního výboru Hranice rozhodla požádat o přidělení této budovy pro kulturní účely a zbylé nevyužívané místnosti bývalé radnice obsadit hudební školou. Církev československá husitská skutečně synagogu nikdy pro své účely nevyužívala. Část sbírek při reorganizaci muzejnictví v 60. letech převzal do správy Okresní vlastivědný ústav v Přerově (dnes Muzeum Komenského) a převezl je do depozitářů

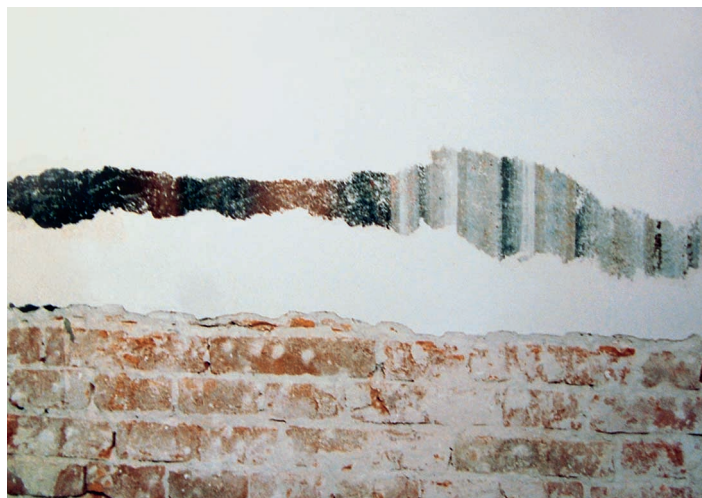
■ Poznámky

24 Album bylo určeno jako dar pro pozvané německé účastníky otevření. Fotografie, doplněné německými texty, vznikly v letech 1942–1943 pro Památkový ústav v Brně při renovaci zámku v Hranicích. Jeden výtisk Kettner ponechal také městskému muzeu. Viz Bohumír Indra (pozn. 22), s. 43.

25 Archiv stavebního úřadu Hranice, spis č. 728.

10

11

Obr. 10. Hranice, synagoga, sonda nad znakem města ve východní zdi interiéru, 1994. NPÚ, ÚOP v Olomouci, spis rej. č. 35760/8–426.

Obr. 11. Hranice, synagoga, sonda nad osekou omítkou v přízemní části interiéru, 1994. NPÚ, ÚOP v Olomouci, spis rej. č. 35760/8–426.

v Přerově, Tovačově a Kojetíně. Prostory templu nadále využívalo hranické muzeum, které sem v roce 1974 instalovalo expozici fajánse a keramiky.

Synagoga v Hranicích patří k těm, které válečné ani poválečné události zásadněji nezměnily. Měla to štěstí, že první rekonstrukce se jí dostalo již za války a roku 1963 byla společně s bývalou radnicí zapsána do státního seznamu nemovitých kulturních památek.²⁶ V poválečném období byly průběžně odstraňovány drobnější závady, v roce 1955 dokončena ohradní zídka, oddělující synagogu od hradebního průchodu. V roce 1973 se objevují zprávy o sesedání terénu pod synagogou a vzniku trhlin na budově, což vedlo k několika zásahům, jejichž účelem bylo zpevňování svalu. Větších oprav se templu dostalo až v revolučních letech 1994–1995. Na základě nájemní smlouvy s Církví československou husitskou prostor synagogy i nadále slouží hranické městské galerii, a proto se také město ujalo její rekonstrukce. Bylo provedeno odvlhčení budovy,²⁷ nová elektroinstalace, plechová střešní krytina vyměněna za eternitové šablony v barvě břidlice, opravena vnější fasáda, podlahy, dveře, vytvořeny nové dveře na ženskou galerii a vyměněna okna za dřevěná s izolačním dvojsklem.²⁸ Nad znakem města, nyní již zakrytým, byla provedena sonda, která odhalila iluzivní výmalbu s bohatými florálními motivy (v místě někdejší opony). Fragmenty barevné výmalby se objevily i v částech nad

osekanou mokrou omítkou. Důkladnějšího prozkoumání se bohužel interiéru nedostalo, ačkoliv by mohlo poodhalit další zajímavost – například hned několik vrstev barevné výmalby včetně původní, která by zejména na východní straně mohla nést ještě zbytky hebrejských nápisů. Původní vrstva byla pravděpodobně na počátku 20. století, kdy byl interiér elektrifikován, překryta novou, geometricky stylizovanou. Tento stav zachycují fotografie z archivu Židovského muzea v Praze ze 30. let 20. století. Ukazují také dodnes zachované osvětlení.²⁹ Při případném dalším zkoumání by se dalo také zjistit, zda některá z oken v přízemní partii průčelí nebyla zazděna až druhotně, či to byl původní záměr architekta. Na severní zdi lze zaslepení oken snadno odůvodnit přítomností dnes již neexistujícího sousedního domu.

Snaha o poválečné využití synagogy v Hranicích k výstavním či náboženským účelům není v Česku ojedinělá. Židovské bohoslužby se dnes pravidelně slouží pouze v Staronové, Vysoké a Jubilejní synagoze v Praze, dále v Brně, Děčíně, Plzni a v jediné nově postavené synagoze v Liberci, přičemž většina z nich slouží také jako kulturní zařízení. Křesťanské církve využívají zhruba dalších 35 synagog. Jednou z nejčastějších náplní však zůstalo, podobně jako v našem případě, využití pro potřeby muzea či galerie. V posledních letech se jako častý jev objevují nové expozice věnované místním židovským obcím – jak ukazují například muzea v Lošticích a Úsově. Obě tyto památky prošly také nákladnou obnovou interiéru, jež se snaží je přiblížit původnímu vzhledu. Tento druh zacházení s židovskými památkami by mohl do budoucna inspirovat i Hranice k odkrytí původních vrstev. V takovém případě by však „nová“ podoba již nevyhovovala výstavním účelům. Jako méně náročná se jeví virtuální rekonstrukce, která by sofistikova-

nou digitální formou přiblížila návštěvníkům města atmosféru židovského chrámu. Tato metoda byla již dříve aplikována na zničené židovské památky – pilotní projekt probíhal na Technické univerzitě v Darmstadtu a v letech 1995–2003 vzniklo patnáct detailních virtuálních rekonstrukcí největších německých synagog.³⁰ Obdobný projekt realizovali také studenti Technické univerzity ve Vídni, jejichž diplomním tématem se nezřídka staly české synagogy – mezi nimi například olomoucká,³¹

■ Poznámky

26 Vyrozumění o zápisu podle § 5 vyhlášky číslo 116/59 U. 1.: 2. 11. 1963, KSP 2840. Spis je veden na NPÚ, ÚOP v Olomouci pod rejstříkovým číslem 35760/8–426.

27 Vzlínající vlhkost místy dosahovala až ke dvěma metrům. Byly odkopány a izolovány základy, v interiéru osazeny větrací mřížky, do zdi injektáží vpravena izolace Penetratron.

28 Nově zde byla zřízena také toaleta a vytápění elektrickými přímotopy v přízemí i patře chrámu.

29 Při podrobnějším zkoumání je patrné, že u lamp na ženskou galerii došlo k otočení ramen směrem vzhůru namísto dolů.

30 Projekt vznikl v roce 1994 na základě iniciativy studentů a za dobu jeho trvání se jich na něm podílelo přes šedesát. V návaznosti na projekt se podařilo vytvořit databázi německých a rakouských synagog, která obsahuje informace k více než 2 200 stavbám (v současnosti nefunkční). – *Synagogen in Deutschland, Eine virtuelle Rekonstruktion* (kat. výst.), Darmstadt 2004.

31 Robert Kazimierz Wieczorek, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Olmütz* (diplomová práce), Institut für Architektur und Entwerfen, Technische Universität Wien, Wien 2011. Dostupné online: https://publik.tuwien.ac.at/files/PubDat_200617.pdf, vyhledáno 11. 6. 2019.

12

13

Obr. 12. Hranice, synagoga, současný interiér městské galerie v prostorách synagogy, pohled na severovýchodní zeď. Foto: Klára Jenišťová, 2017.

Obr. 13. Hranice, synagoga, současný interiér městské galerie v prostorách synagogy, pohled na západní zeď. Foto: Klára Jenišťová, 2017.

kroměřížská,³² prostějovská,³³ opavská,³⁴ brněnská,³⁵ liberecká³⁶ či jablonecká.³⁷ Virtuální ožívování architektury představuje cestu, jak zprostředkovat a zachovat informace o dnes již neexistujících či transformovaných budovách, jejichž umělecko-historická hodnota je však nadmíru významná. V Česku díky této metodě můžeme obdivovat již celkem jedenáct zaniklých synagog. Využití soudobých technologií by představovalo i pro hranický templ novou příležitost, jak bez materiálních zásahů do stávajících struktur zachovat jeho muzejní funkčnost, avšak oživit i původní kul-

turní význam a tradice. Historie a dřívější vzhled synagogy by s pomocí novodobých technologií (dotyková obrazovka, videoprojekce) mohly být rozvinuty v dnešním předsálí, kterým nutně každý návštěvník výstavní síně prochází. Tento přístup by tedy mohl najít uplatnění nejen u zničených památek, ale rovněž připomenout původní stav dnes již výrazně pozměněných staveb. A v neposlední řadě by se mohl stát platnou metodou využívanou v památkové péči.

■ Poznámky

32 David Krestan, *Virtuelle Rekonstruktion einer Synagoge in Kremsier (Tschechien)* (diplomová práce), Institut für Architektur und Entwerfen, Technische Universität Wien, Brunn 2013. Dostupné online: https://publik.tuwien.ac.at/files/PubDat_227734.pdf, vyhledáno 11. 6. 2019.

33 Irene Moser, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Prostějov* (diplomová práce), Institut für Architektur und Entwerfen, Technische Universität Wien, Wien 2018. Dostupné online: https://publik.tuwien.ac.at/files/publik_273981.pdf, vyhledáno 11. 6. 2019.

34 Claudia König, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Opava* (diplomová práce), Institut für Architektur und Entwerfen, Technische Universität Wien, Wien 2013. Dostupné online: https://publik.tuwien.ac.at/files/PubDat_229352.pdf, vyhledáno 11. 6. 2019.

35 Katharina Wolf, *Virtuelle Rekonstruktion der Neuen Synagoge in Brunn* (diplomová práce), Institut für Architektur und Entwerfen, Technische Universität Wien, Wien 2012.

36 Evelin Riegler, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Liberec* (diplomová práce), Institut für Architektur und Entwerfen, Technische Universität Wien, Wien 2013. Dostupné online: https://publik.tuwien.ac.at/files/PubDat_217838.pdf, vyhledáno 11. 6. 2019.

37 Maciej Roman Lazewski, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge Jablonec nad Nisou (Gablonz an der Neiße)* (diplomová práce), Institut für Architektur und Entwerfen, Technische Universität Wien, Wien 2014. Dostupné online: https://publik.tuwien.ac.at/files/PubDat_227736.pdf, vyhledáno 11. 6. 2019. Soupis veškerých prací k synagogám i jejich plný obsah lze nalézt ve veřejně přístupné databázi diplomových prací studentů Fakulty architektury a prostorového plánování Technické univerzity ve Vídni (Institut E253 – Architektura a navrhování): <https://publik.tuwien.ac.at>.